

МЕТОДОЛОГІЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ПРИНЦИПУ ДОСТОВІРНОСТІ В СУДОВО-ЕКСПЕРТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

METHODOLOGICAL SIGNIFICANCE OF THE PRINCIPLE OF RELIABILITY IN FORENSIC EXPERTISE

Якобчук С.М.,

*заступник завідувача відділу товарознавчих, гемологічних,
економічних, будівельних досліджень та оціночної діяльності,
завідувач сектору товарознавчих та гемологічних досліджень
Рівненського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру
Міністерства внутрішніх справ України*

Висновок експерта є важливим, а в низці випадків – основоположним джерелом доказів. При цьому всі вчені одностайні в думці, що судова експертиза з'явилася як результат взаємодії природних, технічних і гуманітарних наук. Разом із тим судова експертиза є одним з розділів криміналістики, тому вона належить до юридичних наук.

Сучасні досягнення науки і технології все більш широко впроваджуються в практику судової експертизи, що істотно розширює її можливості. Якщо раніше експертиза виконувала допоміжні функції в розслідуванні злочинів та в доведенні їх у суді, то тепер вона починає відігравати вирішальну роль, часом визначаючи хід розслідування і надаючи найбільш вагомий докази в суді. Ці обставини визначають підвищення вимог до достовірності і оперативності експертизи.

В той же час змінюється сутність самої експертизи. Від професії, заснованої на індивідуальному досвіді і знаннях експерта, до діяльності, в якій визначальну роль відіграють технічне забезпечення і розвиненість інфраструктури лабораторії, наукова обґрунтованість методів, які використовуються, в тому числі широке використання математичного апарату. Це тягне за собою реформування системи судово-експертної діяльності, основними цілями якої є підвищення достовірності результатів досліджень і виключення людського фактора (потенційної упередженості експерта), що забезпечує більш високу довіру до результатів експертизи всіх сторін процесу.

У статті викладено міркування про те, чи можна вважати достовірність одночасно і принципом права, і функціональним принципом судово-експертної діяльності. Розкриваючи методологічне значення достовірності, яке ще не отримало повного та послідовного законодавчого закріплення у праві, зроблено висновок, що фактично достовірність розуміється і застосовується українським правосуддям та експертами саме як принцип права, як імперативний показник якості судово-експертної діяльності всіх її процесуальних форм судочинства.

Ключові слова: достовірність, експертний висновок, експертні докази, методологія експертизи, принцип права.

The expert's opinion is important, and in some cases a fundamental source of evidence. At the same time, all scientists are unanimous in the opinion that forensic examination appeared as a result of the interaction of natural, technical and human sciences. However, forensic science is one of the sections of criminology and, consequently, refers to the legal sciences.

Modern advances in science and technology are increasingly being introduced into the practice of forensic science, which significantly expands its capabilities. If earlier the examination performed auxiliary functions in the investigation of crimes and in proving them in court, now it begins to play a decisive role, sometimes determining the course of the investigation and providing the most compelling evidence in court. These circumstances determine the increase in requirements for the reliability and efficiency of the examination.

At the same time, the essence of the examination itself is changing. From the profession, based on individual experience and knowledge of the expert, to activities in which the technical role and development of laboratory infrastructure play a decisive role, the scientific validity of the methods used, including the widespread use of mathematical apparatus. This entails reforming the system of forensic activities, the main objectives of which are to increase the reliability of research results and eliminate the human factor (potential bias of the expert), which provides greater confidence in the results of expertise of all parties.

The article discusses whether authenticity can be considered both a principle of law and a functional principle of forensic science. Revealing the methodological significance of authenticity, which has not yet received full and consistent legislative enshrinement in law, an analysis is made which leads to the conclusion that in fact authenticity is understood and applied by Ukrainian justice and experts as a principle of law, as an imperative indicator of quality of forensic activities. litigation.

Key words: reliability, expert opinion, expert evidence, examination methodology, principle of law.

Постановка проблеми. Принципом у науці прийнято називати першооснову знань, вихідний пункт керівництва до дії. В загальному значенні під достовірністю розуміється впевненість у правильності судження про ту чи іншу подію, яка виражає певний (досить високий) ступінь знання, оскільки абсолютної інформації для оцінки події практично ніколи не буває. Отже, достовірність означає судження про якість розкриття існуючої дійсності.

Беручи до уваги це визначення, можна стверджувати, що з точки зору експертної практики достовірність – це центральне поняття системи судової експертизи, що представляє узагальнення і необхідність домагатися точного і твердого експертного знання для цілей правосуддя. Достовірність, як і внутрішня переконаність, задає загальну установку ставлення до норм поведінки і діяльності кожного експерта. Проте цей принцип не виділено законодавчо в якості самостійного правового принципу. Одна з цілей статті – показати, що це необхідно.

Судово-експертна діяльність спрямована на забезпечення правосуддя об'єктивними та достовірними результатами досліджень в експертному, науково-методичному,

профілактичному напрямках. Ці результати можна представити як факти та обставини, які встановлюються провадженням судових експертиз як експертні методики, рекомендації науково-методичного та профілактичного характеру, тобто, певною інформацією, що має значення для судово-експертної, слідчої та судової діяльності, яка повинна бути повною, об'єктивною та достовірною. Достовірність інформації – властивість інформації, яка визначає ступінь об'єктивного, точного відображення подій, фактів, які мали місце.

Стан дослідження. Проблемі визначення поняття «принцип достовірності» в експертній діяльності приділяли увагу багато авторів, серед яких І.М. Сопілко, С.С. Алексєєв, А.М. Колодій, П.О. Недбайло, П.М. Рабінович, О.Ф. Скакун, С.П. Погребняк, Т.І. Фулей, Д.К. Шерман, Г.Л. Коен та інші.

Мета статті. Головною метою статті є дослідження та аналіз методологічного значення принципу достовірності в судово-експертній діяльності.

Виклад основного матеріалу. У методологічному сенсі принцип достовірності виступає в якості вихідного

положення правосвідомості і вчення про судову експертну діяльність. Це один із основних складників методологічних основ теорії і предметної області експертної практики. Разом із тим методологічна поляризація експертного знання є специфічною особливістю його застосування в судочинстві.

Не дивно, що в судовому процесі сторони змагаються в тому, як методологічно перекопати правосуддя прийняти точку зору кожної з них. Відмінності в розумінні експертних результатів визначають рішення правосуддя по конкретній справі. Методологічна поляризація за емпіричних проблем виникає в судочинстві на основі тлумачення логічного зв'язку між переконаністю сторін і суперечностями в їх судженнях щодо висновків експерта. Причому поляризація зберігається, незважаючи на те, що по більшості гносеологічних проблем досягнутий науковий консенсус. Використовуючи методики та понятійний апарат експертології, можна констатувати, що поляризація думок про достовірність експертизи відбувається з трьох основних причин.

По-перше, експертна інформація може оброблятися в двох режимах: побіжному, асоціативному, з використанням евристичного аналізу низького рівня і повільному, з ґрунтовними і поглибленим евристичним проникненням у суть факту. У зв'язку з цим деякі зарубіжні вчені вважають евристичні причини основними факторами поляризації оцінок експертного знання [1, с. 267], зазначаючи, що концентрація ступеня уваги і відмінності в способах сприйняття цілком можуть спонукати правосуддя недооцінювати експертне знання, якщо тільки воно не ґрунтується на чисто технічних даних і природничо-наукових висновках [3, с. 645].

По-друге, поляризація думок про достовірність експертизи зумовлена правовим конфліктом інтересів учасників процесу і відповідною мотивацією експерта. Міркування експерта часто буває об'єктивно пов'язане з певною метою судового доказування, під яку вільно або мимоволі підганяється результат. При цьому гарантії неупередженості експерта можуть бути формально дотримані.

Крім того, на результат експертизи може впливати приналежність експерта до тієї чи іншої соціальної групи, наукової школи і навіть до певної культурно-моральної парадигми сприйняття та інтерпретації дійсності. Якщо судження по деякому важливому для правосуддя факту пов'язано з названими обставинами, то поляризація оцінок достовірності експертизи неминуча. Таким чином, достовірність постає як форма самообману ідентичності, а експерти, підсвідомо мотивовані, не можуть протистояти емпіричним домінантам свого кола експертного знання.

По-третє, поляризація думок про достовірність експертизи відбувається на стику ідеології та властивостей особистості. «Каральне правосуддя», «авторитарний стиль», «бюрократизація» та інші риси судочинства, які виникають у дійсності, визначають пізнавальний стиль судової експертизи. Вони можуть породжувати оцінки достовірності експертного знання в стилі рефлексивної консервативності емпіричним доказам або у ворожому критичному сприйнятті їх щодо пануючих у суспільстві ідеологічних уподобань [5, с. 339].

Таким чином, принцип достовірності в методологічному сенсі сприяє необхідному і достатньому процесу експертного дослідження з урахуванням всіх трьох чинників поляризації думок про достовірність експертизи. Усвідомлене міркування експерта сприймається правосуддям як знання евристично бездоганного, мотивованого пізнання процесу, що позбавлене будь-якої суб'єктивної упередженості і навмисного викривлення. В цьому вбачається методологічна сила і значення принципу достовірності.

У логічному сенсі принцип достовірності – це узагальнення і поширення положень про те, що результат діяльності експерта повинен бути достовірним. Достовірність є центральним поняттям, основою експертної системи. Це розуміння поширюється на всі явища судово-експертної діяльності, починаючи від вихідних даних, покладених в основу експертного вивчення, і закінчуючи висновками експерта.

Стародавні вчені до Аристотеля вважали, що погляд на логіку, згідно з яким оцінка вірогідності судження підкоряється законам дедукції, тоді як доведення в судовому процесі підкоряється законам індукції, породжує когнітивну проблему відмінності дедуктивної та індуктивної логіки при оцінці достовірності експертного знання. Вважається, що вони поділяють характеристики пізнання в тому сенсі, що зроблені на їх основі висновки не залежать від предметного, юридичного або емпіричного змісту. Вони дають правосуддю можливість розширити експертне знання порівняно з тим, що дає спостереження.

Логічні закони забезпечують надійність, правдоподібність, безумовну достовірність експертного знання. Однак як дедуктивні, так і індуктивні висновки можуть бути дискредитовані. Те, що на думку експерта було дедуктивно важливим, може бути спростоване індуктивним узагальненням різноманітних доказів, отриманих у судовому процесі. Отже, дедуктивна логіка експерта не має ніякої творчої або регулятивної сили в рамках судочинства.

Дедуктивні висновки не є демонстрацією доказів, вони лише здатні передати аргумент, але не внести ясність істини. Роль логіки у процесуальному доказуванні цілком позитивна, вона зводиться до виключення недостовірних здогадок. Тому принцип достовірності полегшує вирішення логічної проблеми співвідношення дедукції та індукції. Відмовившись від забобону, ніби експертне знання потребує особливого виправдання або обґрунтування, достовірність постає як вже логічно обґрунтований процесуальний елемент.

Основне теоретичне значення принципу достовірності полягає в тому, що сама по собі достовірність як ідея не потребує доказування і не вимагає додаткової аргументації. Достовірність – це аксіома або методологічний постулат пристрою системи експертного знання.

Висновки. Таким чином, методологічне значення принципу достовірності полягає в його універсальності як імперативного регулятора судово-експертної діяльності незалежно від відмінностей класів, родів і видів судових експертиз, типів їх об'єктів, завдань, методів експертного дослідження, а також матеріальних ситуацій і процесуальних форм використання можливостей цього принципу в судочинстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Loewenstein G.F., Weber E.U. Risk as feelings // *Psychological Bulletin*. 2001. № 127. P. 267–287. DOI: 10.1037//0033-2909.127.2.267.
2. Stanovich K.E., West R.F. Individual differences in reasoning: Implications for the rationality debate? // *Behavioral and Brain Sciences*. 2000. № 23. P. 645–665. URL: <http://dx.doi.org/10.1017/S0140525X00003435>.
3. Shenhav A., Rand D.G., Greene J.D. Divine intuition: Cognitive style influences belief in God // *Journal of Experimental Psychology: General*. 2012. № 141. P. 423–428.
4. Sherman D.K., Cohen G.L. Accepting threatening information: Self-affirmation and the reduction of defensive biases // *Psychological Science*. 2002. № 11. P. 119–123.
5. Jost J.T., Glaser J., Kruglanski A.W. Political conservatism as motivated social cognition. *Psychological Bulletin*. 2003. № 129. P. 339–375.
6. Kahan D.M. Ideology, Motivated Reasoning, and Cognitive Reflection. *Judgment and Decision Making*. 2013. № 8. P. 407–424.
7. Волошин Ю.О. // *Юридична енциклопедія: В 6 т. / [за ред. Ю.С. Шемшученка (голова ред. кол.) та ін.]. К. : Вид-во «Українська енциклопедія» імені М.П. Бажана, 1998-2004. Т. 5. 2003. С. 110–111.*